

"MONEY AND BANKS" COURSE
Topic - 4: MONETARY SYSTEM AND ITS ELEMENTS

«PUL VA BANKLAR» FANI
Mavzu -4: PUL TIZIMI VA UNING ELEMENTLARI

Reja:

- 4.1. Pul tizimi va uning asosiy elementlari.**
- 4.2. Pul tizimining turlari va ularning evolyusiyasi. Pul islohotlari**
- 4.3. O'zbekiston Respublikasida mustaqil pul tizimining joriy qilinishi.**
- 4.4. Pul tizimining barqarorligi.**

4.1. Pul tizimi va uning asosiy elementlari.

Pul tiziminiga berilgan ta'riflar turlicha, lekin ular bir biriga juda yaqin. Masalan, Mardonova A.T. "Pul va banklar" o'quv qo'llanmasida pul tizimiga quyidagicha ta'rif bergan: ***Pul tizimi*** deganda mazkur mamlakatda pul muomilasini qonuniy va mutonosib ravishda tashkil qilishda qullaniladigan uslublar mujmuasi tushuniladi (Mardonova, 2021, b.45). ***Pul tizimi*** – mamlakatda tarixan rivojlangan va milliy qonunchilikda mustahkamlangan pul muomalasini tashkil etish shaklidir.

Pul tizimida o'ziga xos (maxsus) xususiyatlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Bularga quyidagilar kiradi:

- 1) pul tizimining tarixiy rivojlanishi fakti;
- 2) mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiradi;
- 3) davlat qonunlari bilan belgilanadi;
- 4) milliy rangga ega.

Shu bilan birga, pul tizimining umumiy xususiyatlari mavjud:

- 1) pul tizimi har doim ma'lum bir mamlakatning pul birligi bo'lib xizmat qiladigan pul metali bilan belgilanadi;
- 2) pul birligi va uning qismlari nomi;
- 3) mamlakat hududida to'lov qobiliyatiga ega bo'lgan davlat banknotalari turi;
- 4) narxlar shkalasi;
- 5) valyuta kursi;
- 6) pul belgilarini naqd va naqdsiz (depozit) chiqarish hamda muomalaga chiqarish tartibi;
- 7) naqdsiz pul muomalasini tartibga solish;
- 8) milliy valyutani olib chiqish va olib kirish hamda xalqaro to'lovlarni tashkil etish qoidalari;
- 9) pul-kredit va valyutani tartibga solishni amalga oshiruvchi davlat organi (Абдурахманова, 2021, с.61).

Pul tizimi har doim uni belgilaydigan elementlar to'plamini o'z ichiga oladi.

Pul tizimi elementlari quyidagilardan iborat:

- 1) pul muomalasi shakllari;
- 2) pul muomalasining (pullarning) turlari;
- 3) pul standartlari (Beloglazova, G. N., & Belaglazov, G. N., 2009, c.23).

Kredit pullar muomalasiga asoslangan zamonaviy pul tizimlarining xarakterli ususiyatlari quyidagilardan iborat:

– rasmiy oltin tarkibini bekor qilish, banknotlarni oltinga saqlash va almashtirish, oltinga almashtirib bo'lmaydigan kredit pullariga o'tish;
- naqd pulsiz pul muomalasini rivojlantirish va naqd pulni kamaytirish;
– pul muomalasini davlat tomonidan tartibga solishni kuchaytirish. Zamonaviy banknotlarning chiqarilishi oltin bilan bog'liq emas, lekin bu muammoni cheklaydigan muayyan vositalar mavjud, birinchi navbatda markaziy bankning pul-kredit siyosati. Har qanday pul tizimi davlat qonunlari bilan tartibga solinadigan elementlar to'plamidir.

Zamonaviy pul tizimi quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi:

- pul birligi;
- narx mashtabi;
- pul turlari;
- emissiya tizimi;
- pul muomalasini boshqaruv apparati (Абдурахманова, 2021, с.62).

Pul birligi - bu mamlakatda qonuniy ravishda o'rnatilgan banknot, mamlakat pul tizimining asosiy elementi bo'lib, pul o'lchov birligidir.

Narx mashtabi - bu mamlakat pul tizimining o'ziga xos xususiyati bo'lib, uning valyuta birligining ichki bozordagi xarid qobiliyatini belgilaydi.

Pul turlari - muomaladagi banknotlar va tangalar nominallari. O'zbekistonda - Markaziy bank tomonidan muomalaga chiqarilgan banknotalar. Yangi turdagi chiptalar, banknotalar va tangalarni muomalaga chiqarish to'g'risidagi qaror O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvi tomonidan qabul qilinadi. Shuningdek, u yangi banknotlarning nominallari va namunalarini tasdiqlaydi. Banknotlarning tavsifi e'lon qilingan. Barcha banknotalar qonuniy to'lov vositasi sifatida chiqariladi.

Hozirgi vaqtda mavjud bo'lgan pul turlari mamlakat yoki mamlakatlar guruhining o'ziga xos milliy sharoitida pul tizimining tarixiy rivojlanishi natijasidir. Umuman olganda, hozirgi vaqtda naqd (qog'oz, kredit va kichik o'zgarishlar) va naqd bo'lmagan pullar (bank hisobvarag'i yozuvlari) mavjud.

Emissiya tizimi - bu muomalaga pul belgilarini chiqarish tartibi va usullari, shuningdek, muomalaga chiqarilishini ta'minlovchi organlar shaklidagi davlat pul (moliya) tizimining tarkibiy qismidir.

Pul muomalasini boshqaruv apparati – bu pul tizimini va muomalasini tartibga soluvchi tashkilot (asosan Markaziy bank xisoblanadi)

Rivojlangan davlatlarda zamonaviy pul tizimlarining xarakterli xususiyatlari quyidagilardir:

- oltinning rasmiy tarkibini bekor qilish va banknotlarni oltinga almashtirish; oltinni demonetizatsiya qilish;
- oltinga almashtirib bo'lmaydigan kredit pullariga o'tish;
- banknotlarning muomalaga faqat iqtisodiyotni bank kreditlash tarzida emas, balki davlat xarajatlarini ko'p darajada qoplash uchun chiqarish (emissiyaviy qimmatli qog'ozlar asosan davlat qimmatli qog'ozlaridir);
- pul muomalasida naqd pulsiz aylanmaning ustunligi;
- pul muomalasini davlat monopoliyasini tartibga solishni kuchaytirish (Абдуллаева, 2003, b.91).

4.2. Pul tizimining turlari va ularning evolyusiyasi. Pul islohotlari

Pul tizimining turlari davlatning iqtisodiy munosabatlarga aralashuviga qarab quyidagilarni farqlash kerak:

- bozordan tashqari pul tizimlari, bunda davlat pul muomalasini tartibga soladi, banklar esa uning irodasini bajaruvchiga aylanadi. Bunday sharoitlarda kuponlar, kartalar va boshqalar ko'rinishidagi pul muomalasida sezilarli cheklovlar mavjud;

- bozor pul tizimlari, ular pul muomalasiga davlatning minimal aralashuvi bilan tavsiflanadi va asosiy rolni qonun chiqaruvchi va markaziy bank o'ynaydi (Mardonova, 2021, b.47).

Valyuta munosabatlarini tartibga solish mexanizmiga qarab:

- valyuta cheklovlariga asoslangan yopiq pul tizimlari, mamlakat iqtisodiyotini dunyodan izolyatsiya qilish, valyutani konvertatsiya qilmaslik, valyuta bozorini sun'iy shakllantirish va uni ma'muriy tartibga solish;

- ochiq pul tizimlari, ular davlatning minimal aralashuvi, to'liq valyuta konvertatsiyasi va valyuta kursini shakllantirishning bozor mexanizmi bilan tavsiflanadi.

Pulning ishlash qonuniyatlariga qarab:

- to'laqonli tangalar va banknotalar asosidagi o'z-o'zini tartibga soluvchi pul tizimlari;

- o'zining ichki qiymatiga ega bo'lmagan qog'oz va metall banknotlarga asoslangan tartibga solinadigan pul tizimlari.

Pul muomalasi shakliga qarab:

- metallning o'zini o'zi tartibga soluvchi muomaladagi pul tizimlari, bunda pul metali pulning barcha funksiyalarini bajaradi va banknotalar to'g'ridan-to'g'ri metallga almashtiriladi. Tarixiy jihatdan bunday tizimlar monometallizm va bimetalizm shakllarida mavjud bo'lgan;

- qog'oz-kredit muomalasining pul tizimlari, ularda faqat pul metaliga almashtirib bo'lmaydigan pul belgilari muomalada bo'ladi. Bu hech qanday ichki qiymatga ega bo'lmagan tartibga solinadigan pul tizimlari.

Pul tizimining turi pulning tovar yoki qiymat belgisi sifatida faoliyat ko'rsatish shakliga bog'liq. Shu munosabat bilan pul tizimining quyidagi turlari ajratiladi:

- metall muomalasi tizimi, bunda pul tovari bevosita muomalada bo'lib, pulning barcha funksiyalarini bajaradi, kredit pullari esa oltinga almashtiriladi;

- oltinga almashtirilmaydigan kredit pullar muomalasi tizimi (Mardonova, 2021, b.47).

Ma'lum bir mamlakatda pul muomalasining universal ekvivalenti va asosi sifatida qabul qilingan metallga qarab, bimetalizm va monometallizm ajralib turadi.

Bimetalizm - pul tizimi bo'lib, unda davlat ikkita qimmatbaho metallar (odatda oltin va umush) uchun universal ekvivalent rolini qonun bilan belgilaydi, ikkala metaldan tangalarni bepul zarb qilishni va ularning cheksiz aylanishini ta'minlaydi.

O'z navbatida bimetalizm tizimi uchta shaklda amal qildi:

- birinchidan, **parallel valyuta tizimi**, ushbu metall pullar o'rtasidagi munosabat ularning bozor bahosidan kelib chiqqan holda stihiyali ravishda o'rnatildi;

- ikkinchidan, **ikkiyoqlamali valyuta tizimi**, metall pullar o'rtasidagi munosabat davlat tomonidan belgilandi va shuning asosida oltin va kumush tangalar zarb qilindi;

- uchinchidan, **«oqsoq» valyuta tizimi** – ushbu tizimda oltin va kumush tangalar qonuniy to'lov vositasi sifatida xizmat qildi, lekin kumush tangalar yopiq holda, oltin tangalar esa erkin zarb etildi. «Oqsoq» valyuta tizimi deyilishiga sabab kumush tangalar ushbu davrda to'laqonli valyuta sifatida umum ekvivalent rolini amalga oshirmaydi (Абдурахманова, 2021, с.62).

Tovar xo'jaligining rivojlanishi barqaror pul, yagona universal ekvivalentni talab qildi, shuning uchun bimetallizm o'z o'rnini monometallizmga berdi.

Monometallizm - pul tizimi bo'lib, unda bitta metall universal ekvivalent bo'lib xizmat qiladi va pul muomalasining asosi bo'lib, amaldagi tangalar va qiymat belgilari (banknotalar) metallga almashtiriladi. Tarixan monometallizmning uch turi mavjud bo'lgan: mis, kumush va oltin.

Qiymat belgilarining oltinga ayirboshlash xususiyatiga ko'ra oltin monometallizmining uch turi mavjud:

- oltin tanga standarti (oltin tangalarning erkin muomalasi);
- oltin quyma standarti (qiymat belgilarini oltinga faqat standart quyma narxiga mos keladigan miqdor taqdim etilganda almashtirish mumkin edi);
- oltin ayirboshlash standarti (banknotlarni oltinga almashtiriladigan chet el valyutasiga almashtirishga ruxsat berilganda) (Абдурахманова, 2021, сс.63-66).

1930-yillarning o'rtalaridan boshlab, dunyoda oltinga almashtirib bo'lmaydigan banknotalar aylanmasi asosida qurilgan pul tizimlari ishlay boshladi va oltin standarti demontaj qilinmoqda.

Pul islohoti - bu davlat tomonidan mamlakat pul muomalasini tartibga solish va mustahkamlash maqsadida amalga oshirilayotgan pul tizimini o'zgartirish (Абдурахманова, 2021, с.98).

Pul tizimini tashkil etish tamoyillarini o'zgartirish bilan bog'liq tub pul islohotlari, qoida tariqasida, pul birligini uzoq muddatli barqarorlashtirishga qaratilgan.

Pul tizimining qisman o'zgarishi qisqa vaqt ichida pul sohasidagi ma'lum salbiy hodisalarni bartaraf etadi.

Pul islohotlari muomaladagi pul shakliga, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga, pul tizimining to'liq yoki qisman o'zgarishiga, davlat siyosatiga qarab turli usullar bilan amalga oshiriladi.

Pul tizimini barqarorlashtirishning asosiy usullari (Абдурахманова, 2021, сс.98-100).

Davlat tomonidan eskirgan eski kupyuralarni yaroqsiz deb e'lon qilish va yangi qog'oz pul belgilarini kamroq miqdorda chiqarishni bekor qilishdir.

Nullifikatsiya odatda giperinflyatsiyadan keyin iqtisodiyotning barqarorlashuvi davrida milliy valyutaga ishonchni tiklash uchun amalga oshiriladi.

Denominatsiya (narxlar shkalasining o'zgarishi) - bir vaqtning o'zida mamlakatdagi barcha pul majburiyatlarini qayta hisoblash bilan yangi, yirikroq pul birliklariga ma'lum nisbatda almashtirilgan holda banknotlarning nominal qiymatining o'zgarishi.

Nominalda eski kupyuralarni yangilariga almashtirish ham ko'zda tutilgan, lekin summalar cheklanmagan. Rasmiy ravishda bu texnik xususiyatga ega, chunki u buxgalteriya hisobini osonlashtiradi va soddalashtiradi, taqsimlash xarajatlarini kamaytiradi va pul muomalasini barqarorlashtirishning iqtisodiy asoslariga ta'sir qilmaydi. Shu bilan birga, agar u iqtisodiyotni, moliyani barqarorlashtirish va giperinflyatsiyani bostirishning yakuniy bosqichida amalga oshirilsa, pul tizimini mustahkamlashda muhim qadam bo'lishi mumkin, chunki bu milliy valyutaga bo'lgan ishonchni oshirishning muhim momentidir.

Devalvatsiya - oltin standarti ostida, pul birligining metall tarkibining pasayishi, kredit pullarning oltinga almashinuvi to'xtatilishi bilan - milliy banknotlarning chet el valyutalariga nisbatan kursining pasayishi (Абдуллаева, 2013, b.52).

Valyutasi arzonlashib borayotgan mamlakat rezidenti uchun devalvatsiya falokat kabi ko'rinadi. Axir, valyuta kursining tez tushishi bilan birga, narxlar ham o'sib, o'z jamg'armalarini qadrsizlantirmoqda. To'g'ri, devalvatsiya har doim ham inflyatsiya bilan birga bo'lavermaydi. Bundan tashqari, teskari jarayon - revalvasiya - aksincha, milliy valyutani qadri oshishiga asos bo'ladi.

Revalvatsiya - milliy valyutaning boshqa mamlakatlar valyutalariga, xalqaro hisobdagi pul birliklariga, oltinga nisbatan kursining oshishi.

Devalvatsiya va revalvatsiya investitsiya muhitini va to'lov balansini nazorat qilish sharti bilan o'zgartirish imkonini beruvchi vositalardir. Agar devalvatsiya qor ko'chkisidek xarakterga ega bo'lsa, mamlakatda inqiroz boshlanadi. Siz ushbu sharhda devalvatsiya va revalvatsiya haqida hamma narsani oddiy so'zlar bilan tarixdan haqiqiy misollar bilan topasiz.

Kredit pullarning oltinga ayirboshlashi to'xtatilgandan so'ng devalvatsiya mamlakatlarning tashqi bozorlardagi raqobatbardosh mavqeini mustahkamlash, to'lov balansi holatini yaxshilash, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish maqsadida qo'llanila boshlandi.

Devalvatsiya pul muomalasidagi muammolarni bartaraf etmaydi va zamonaviy sharoitda milliy valyuta barqarorligini tiklamaydi. Bu import qilinadigan tovarlar narxining oshishi natijasida pulning xarid qobiliyatining pasayishiga olib keladi va mamlakatdagi inflyatsiya jarayonlarini yumshatadi. Bu mahsulot eksportini rag'batlantiradi va tashqi bozorda raqobatni kuchaytiradi.

Qayta baholash (qayta tiklash) - pul birliklarining metall tarkibining yoki qog'oz banknotlarning metall yoki chet el valyutasiga nisbatan kursining oshishi. Qayta baholash mamlakatdagi inflyatsion jarayonlarni cheklaydi, chunki import qilinadigan tovarlar arzonlashadi, biroq ilgari tuzilgan shartnomalar bo'yicha arzonroq xorijiy valyutani mustahkamlangan o'z valyutasiga almashtirishda kurs farqidan yutqazuvchi eksportchilar uchun foyda keltirmaydi.

Zamonaviy sharoitda denominatsiya va qayta baholash pul va valyuta siyosatining usullari sifatida qo'llaniladi.

4.3. O'zbekiston Respublikasida mustaqil pul tizimining joriy qilinishi

Pul birligi barcha tovarlar va xizmatlar narxini o'lchash va ifodalash uchun qo'llaniladigan qonuniy belgilangan valyutadir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 122-moddasi va "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Qonunning 111-moddasiga, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 3-sentabrdagi qaroriga muvofiq, 1993 yil 952-XII-son O'zbekiston Respublikasi hududida 1994 yil 1 iyuldan boshlab O'zbekiston Respublikasi hududida yagona qonuniy to'lov vositasi bo'lgan milliy valyuta "so'm" muomalaga kiritildi. Milliy valyutani qalbakilashtirish va noqonuniy ishlab chiqarish qonun bilan jazolanadi.

Aksariyat mamlakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham o'nga bo'lish tizimi mavjud: 1 so'm = 100 tiyin (Рахимова, 2013, b.43).

O'zbekiston respublikasining pul tizimining elementlari:

1. Pul birligi - so'm
2. Pul birligining turlari - qo'g'oz va metal pullar
3. Ularni muomilaga chiqarish qoidalari.
4. Pul, kredit valyuta boshqaruvini amalga oshiruvchi davlat organlari

5. Naqd pulsiz tulov aylanishi va kredit pullar muomilasining olib borishda davlat tomonidan belgilangan shartlar.
6. Milliy valyutani chetga olib chiqish va chetdan olib kelish qoidalari.
7. Xalqaro xisob - kitoblarni tashkil qilish asoslari.
8. Milliy valyutani chet el valyutasiga almashtirish tartibi va davlat tomonidan belgilangan valyuta kursi (Mardonova, 2021, bb.54-56).

Banknotlar va tangalarning namunalari, shuningdek ularning dizayni Oliy Majlis Senati Kengashi bilan kelishilgan holda Markaziy bank tomonidan tasdiqlanadi. Banknotlar va tangalar dizayni Markaziy bankning mulki hisoblanadi. Yangi dizayndagi banknotlar va tangalarni muomalaga chiqarish to'g'risidagi xabarlar, shuningdek ularning tavsifi Markaziy bank tomonidan ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinadi.

1994-yil 1-iyulda 1994-yil namunasidagi 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 so'mlik banknotalar, shuningdek, sariq metallardan 1, 3, 5 tiyinlik va 10, Oq metall namunasidan 20, 50 tiyin 1994 yil. Keyinchalik 1997 yil namunasidagi 200 so'm, 1999 yil namunasidagi 500 so'm, 2001 yil namunasidagi 1000 so'mlik banknotalar va 1997 yil namunasidagi 1, 5, 10 so'mlik oq tangalar muomalaga kiritildi. , 1999 yil namunasidagi 25 so'mlik va 2000 yil namunasidagi 1 so'mlik, sariq rangdagi 5 so'mlik, 2001 yil namunasidagi 10, 50 so'mlik oq tangalar, 2002 yil namunasidagi 50 so'mlik tangalar.

Barcha banknotlarning old tomonida O'zbekiston Respublikasi Gerbi tasvirlangan. Banknotlarning orqa tomonida O'zbekiston Respublikasining rivojlanish tarixini aks ettiruvchi turli tarixiy va me'moriy yodgorliklar tasvirlangan.

Nominaldagi banknotlarda:

- 1 so'm Bolshoy akademik teatrini tasvirlaydi. Toshkentdagi A. Navoiy;
- 3 so'm – Buxoro shahridagi “Chashmai Ayub” tarixiy me'morchilik yodgorligi;
- 5 so'm Toshkent shahar Milliy bog'ida o'rnatilgan Alisher Navoiy haykali o'rnatilgan me'moriy-haykaltaroshlik kompozitsiyasini aks ettiradi;
- 10 so'm – Samarqand shahridagi Temuriylar “G'uri Amir” maqbarasi tarixiy-me'moriy yodgorligi;
- 25 so'm – Samarqand shahridagi “Shoxi zinda” tarixiy-me'moriy ansambli;
- 50 so'm - Samarqand shahridagi "Registon" tarixiy-me'moriy ansambli;
- 100 so'm - Toshkent shahridagi Xalqlar do'stligi saroyi me'moriy ansambli;
- 200 so'm - Samarqand shahridagi Sherdor madrasasi fasadidan parcha - quyoshni ko'targan yo'lbarsning stilize qilingan tasviri;
- 500 so'm - Toshkent shahrida o'rnatilgan Amir Temur haykali;
- 1000 so'm - Toshkentdagi Temuriylar muzeyi binosi.

O'zbekiston Respublikasi tangalari:

Markazda 1, 3, 5, 10, 20, 50 tiyin va 1, 5, 10 so'mlik tangalarning old tomonida (old tomonida) ularning nominal qiymati tasvirlangan. Tangalarning orqa tomonida (orqa tomonida) O'zbekiston Respublikasi Gerbi tasvirlangan.

Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligiga bag'ishlangan 1999 yil 25 so'mlik tanga. 2000 yil namunasidagi 1, 5, 10 so'mlik tangalar. Tangalarning old tomonida (old tomonida) ularning nominal qiymati va Davlat bayrog'i fonida O'zbekiston Respublikasi xaritasi tasvirlangan. 50 so'mlik tanganing old tomonida uning nominal qiymati va O'zbekiston Respublikasi xaritasi tasvirlangan (Рахимова, 2016, bb.122-125).

Shahrisabz shahrining 2700 yilligiga bag'ishlangan 2002 yil 50 so'mlik tanga, po'latdan yasalgan, mis-nikel qotishmasi bilan qoplangan, oq rangda. Tanganing old tomonida (old tomonida) “Oq saroy” me'moriy majmuasi fonida Amir Temur haykali va uning qadr-qimmatini tasvirlangan.

Milliy valyutani muomalaga kiritish.

Iqtisodiyotni barqarorlashtirish va tiklash, moliya institutlari va bozorlarni shakllantirish, iqtisodiyotda ishlab chiqarish o'sish jarayonlarining paydo bo'lishida erishilgan iqtisodiy yutuqlar ko'p jihatdan o'z valyutasini joriy etish bilan bog'liq edi.

O'zbekistonda o'z milliy valyutasini muomalaga kiritish zarurati Rossiya 1993-yildagi yangi banknotlarni muomalaga kiritgan paytda keskinlashdi, bu aslida Rossiya milliy valyutasining muomalaga kiritilishiga aylandi. Rubl zonasida qolgan O'zbekiston Markaziy banki O'zbekistonda pul-kredit sohasining rivojlanishi ustidan mustaqil ravishda to'liq nazoratni amalga oshira olmadi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng ham pul-kredit siyosati asosan sobiq SSSR Davlat banki tomonidan chiqarilgan me'yor va me'yorlarga tayanishda davom etdi. 1992 yil uchun pul-kredit siyosati rubl zonasida doimiy ishtirok etish asosida shakllantirildi.

O'z milliy valyutasini muomalaga kiritish ikki bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqich 1993 yil noyabrdan 1994 yil iyungacha bo'lgan davrni qamrab oldi. Ikkinchi bosqich - 1994 yil iyun-iyul. 1993 yil 15 noyabrda 1992 yil namunasidagi 5000 va 10000 rubllik banknotlarning muomalasi to'xtatildi.

4.4. Pul tizimining barqarorligi

Pulning sotib olish qobiliyati shu pul birligiga to'g'ri keluvchi tovar va xizmatlar miqdori bilan ifodalanadi. Binobarin, pulning sotib olish qobiliyatini ifodalovchi «ko'rsatkich» tovarlar va xizmatlar bahosi hisoblanadi.

Pulning barqarorligi deganda, pulning sotib olish qiymatining xamda uning to'lov kobilyatini o'zgarimasligi tushiniladi.

Barqaror pul tizimini deb atash mumkin, unda pul o'z funktsiyalarini to'liq bajaradi, ya'ni. pul tizimi pul bilan o'z vazifalarini bajarish uchun sharoitlarni shakllantiradi. Agar pul tizimi bunday sharoitlarni yarata olmasa, pul islohotini o'tkazish yoki pul aylanishiga tegishli o'zgarishlarni amalga oshirish zarurati paydo bo'ladi, bu pul islohotlari - devalvatsiya, denominatsiya xarakteriga ega.

Pul tizimining barqarorligi shunday murakkab ijobiy holat bo'lib, u faoliyatining sifat ko'rsatkichlarining rivojlanishi va uning alohida elementlarining iqtisodiyot manfaatlarini bilan o'zaro aloqadorligi bilan tavsiflanadi.

Pul tizimining rivojlanishini baholash mezonlari va ko'rsatkichlarini ishlab chiqishda, uning fundamental tabiati bilan bog'liq holda, birinchi navbatda, umumiy iqtisodiy yondashuvga amal qilish kerak. Umumiy iqtisodiy yondashuvda pul tizimining barqarorligi mezonlari va ko'rsatkichlari butun iqtisodiyotning rivojlanishining barqarorligini baholash bilan bog'liq bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan qaraganda, yalpi ichki mahsulot, sanoat ishlab chiqarishi, investitsiyalar, mehnat unumdorligining o'sishi, ishsizlikning kamayishi kabi ko'rsatkichlarda ifodalangan dinamik iqtisodiy o'sishni ko'rsatuvchi rivojlanishni barqaror deb hisoblash kerak.

Mardonova A.T. o'zining "Pul va banklar" nomli o'quv qo'llanmasida pul tizimini barqarorlashtirish uchun kuyidagi choralarni kullash kerak degan fikrda:

Birinchi navbatda so'mning xarid quvvatini oshirish uchun iste'mol bozorini kerakli mollar bilan to'ldirish, aholini ehtiyojlarini qondiradigan va xorijdan keltiriladigan mollar bilan raqobat qila oladigan o'z maxsulotimizni ishlab chiqarishga zo'r berish zarur bo'ladi.

Ikkinchidan, respublikamizning eksport imkoniyatlarini kengaytirish, korxonalarining eksport qilinadigan maxsulot ishlab chiqarish, jahon bozorida mustahkam joy olish jarayonlarini chuqurlashtirish lozim.

Uchinchidan, yoqilg'i-energiya manbalarini, ko'pgina uskuna va oziq-ovqat maxsulotlarini chetdan sotib olishni kamaytirish, ularni o'zimizda ishlab chiqarilgan maxsulot bilan almashtirish, tashqi savdo balansini mustahkamlashning muhim jihatidir.

To'rtinchidan, kapital bozorining barcha vositalaridan foydalangan holda O'zbekistonning qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirgan holda, aholi mablag'larining, shuningdek korxonalarining vaqtincha erkin mablag'larini jalb etish bo'yicha amalga oshirayotgan ishlarni tubdan qayta ko'rib chiqish zarur (Mardonova, 2021, b.41).

Pul tizimining barqarorligini ta'minlash uchun muomaladagi pul massasining optimal miqdorini to'g'ri aniqlash (ta'minlash).

Pul massasining dinamikasi to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita asosiy maqsadlarga erishishga ta'sir qilishi mumkin. Masalan quidagi ko'rsatkichlarga: iqtisodiy o'sish, bandlikning yuqori darajasi, narx barqarorligi, balanslangan to'lov balansi va boshqalar.

Milliy valyuta kursini barqarorlashtirish uchun O'zbekiston Markaziy banki tomonidan to'lov balansi taqchilligini pasaytirish, inflyatsiyani maqsadli yo'lga qo'yish, 2024-yil oxirigacha inflyatsiya 5 foizni tashkil etishga qaratilgan qator vazifalar qabul qilindi. Eslatib o'tamiz, inflyatsiyani targetlash Markaziy bank tomonidan 2019-yildan boshlab,

Tayanch iboralar:

Pul tizimi, pul tizimi elementlari, pul tizimining turlari, pul islohotlari, bimetallizm, monometallizm, pul birligi, banknota, nullifikatsiya, denominasiya, devalvatsiya

Nazorat va muxokama uchun savollar

1. Pul tizimi va uning asosiy elementlari.
2. Pul tizimining turlari va ularning evolyusiyasi.
3. Pul islohotlari.
4. Pulning devalvatsiya va revalvatsiyasi.
5. Pulning nullifikatsiyasi
6. Pulning denominasiyasi
7. O'zbekiston Respublikasining pul tizimi.
8. Pul tizimining barqarorligi tushunchasi.
9. Pul tizimining barqarorligini ta'minlash usullari.
10. Milliy valyutani to'lov ko'biliyatida ta'sir etuvchi omillar

Foydalangan adabiyotlar

1. Abdurakhmanova, M. M. (2021). Деньги и банки [Money and banks]. Иқтисодиёт.
2. Abdullaeva, Sh. Z. (2013). Пул, кредит ва банклар [Money, credit and banks]. Молия.
3. Beloglazova, G. N., & Belaglazov, G. N. (2009). Деньги. Кредит. Банки [Money. Credit. Banks]. Высшее образование.
4. Mardonova, A. T. (2021). Pul va banklar [Money and banks]. SamDU nashri.

5. Rakhimova, Kh. U. (2016). Над пулсиз ҳисоб-китоблар ва тўлов тизими [On cashless accounting and payment system]. Молия.

Internet saytlar

6. Центральный банк Республики Узбекистан. [20.04.2023]. Главная страница. <https://cbu.uz>